

Soc cugula

La cugula: De mala herba a símbol de llibertat i resiliència a través d'una pràctica artística.

TEXT I IMATGES: Núria Costa Balasch

Encara que coneguda com la mala herba per excel·lència dels sembrats, cugula o civada borda era també el nom amb què es designava les nenes quan naixien, i per extensió les dones, sobretot en nuclis rurals tradicionalment cerealistes d'algunes poblacions de Catalunya.

A través d'un projecte artístic, es trasllada al col·lectiu i es contrasta allò que en primera instància havia estat conegut dins l'àmbit familiar. És en aquest context comunitari on s'enregistren veus de dones que s'han sentit dir cugula i amb les quals se'n transforma el significat. Així doncs, la primera concepció despectiva de mala herba es converteix en símbol de llibertat, apel·lant a la cugula com a planta lliure: que no ha estat plantada ni sembrada, que ha acampat per ella mateixa trobant esclatxes de creixement. El vídeo "Veus cugules" recollirà aquests testimonis. A partir d'aquí, se'n deriva una sèrie de pràctiques artístiques emmarcades dins l'art comunitari.

La cugula

Us presento la cugula (*Avena barbata* i espècies properes), una planta de la família de les gramínies. Civada borda, en diuen. Potser no la coneixeu amb aquest nom de cugula, però fàcilment la identificareu amb la seva imatge, perquè té molta presència als marges dels camins, des de la primavera fins a ben entrat l'estiu. Considerada una mala herba perquè competeix amb l'ordi i el blat, la cugula n'és, dels sembrats, la mala herba per excel·lència. Sabreu segur de què parlo si veniu de família pagesa com jo, sobretot de llocs cerealistes, on la collita de blat i ordi en determinava la supervivència domèstica i els ingressos anuals; per tant, quan hi havia molta cugula això representava un empobriment. És en aquest context que se n'ha d'entendre el rebuig.

Tot i que en coneixia el nom, el meu encontre amb la cugula sorgeix arran d'un projecte artístic que s'inicia quan desfaig el camí des de Barcelona i retorno a Albesa, al paisatge que m'ha vist créixer i al qual pertanyo: els meus orígens. I amb la mirada d'aquella que torna després d'haver marxat, allò proper se m'apareix desconegut. M'atreu i m'inspira la saviesa del món vegetal. Els marges, les ribes dels trossos seran el punt de partida d'aquesta exploració, que transcorre en paral·lel a la meua trajectòria vital, però que, en desplegar-se com una pràctica de memòria col·lectiva, pren una dimensió social.

Cugula (*Avena barbata*).

Les cugules formaran part, en primer lloc, d'un treball gràfic: una col·lecció de monotípies on les plantes de les ribes són les protagonistes i llueixen al centre de les obres, en contraposició a l'espai que ocupen als trossos. És un exercici de tornar a mirar i repensar allò que valorem, i allò que menystenim, reivindicant la riquesa en biodiversitat que representen aquestes plantes, així com les propietats remeieres d'algunes, i la possibilitat d'altres de ser comestibles.

D'aquí surt aquesta correspondència entre les plantes no productives, ruderals o arvenses i els rols i tasques tradicionalment de dones, sobretot aquelles que fan referència a les cures i a les atencions d'aquelles etapes més fràgils de la vida, les quals sovint són oblidades, perquè no computen dins del nostre sistema econòmic.

M'apropio del terme i m'identifico amb la planta: *soc cugula*.

Cugula és nom de dona

A partir d'aquest primer treball més plàstic, connecto amb una història familiar, on la meva padrina explicava que, en néixer la segona de les filles, s'havien referit a la nena com a cugula en un to despectiu i que, a més, això havia generat un dis-

gust a casa. Amb la intenció d'entendre l'abast generacional de la paraula, i conscient de com les paraules modelen patrons i creences, em dispo a contrastar aquesta anècdota familiar amb la comunitat.

És així com amb la col·laboració d'associacions de dones, primer a Bellvís i després a Vallfogona de Balaguer i Penelles, s'organitzen trobades amb el reclam de convocatòries cugules: "T'han dit cugula? T'has sentit dir cugula?"

La sorpresa va estar la participació, al mateix temps que la complicitat i la sororitat que s'hi varen generar. Allí, vaig tenir l'oportunitat d'enregistrar els àudios d'aquestes històries de vida, testimonis i vivències compartides que més tard vaig recollir en un vídeo "Veus cugules" (<https://nuriacostablasch.com/veus-cugules/>).

A més, des d'aquesta escolta i aquest reconeixement mutu, es va activar un debat de com això de ser cugula ha quedat obsolet o de quina manera ha traspuat generacionalment, transmetent un llegat compartit que ha impactat en el fet de ser dona avui al món rural.

"-Què ha sigut?
-Una nena, una nena!
-Cugula!
Es va aixecar i va marxar"
VEUS CUGULES

Dones al carrer Raval d'Albesa. La meva família cugula. 1956 aprox.

Convocatòria cugula als safareigs de Vallfogona de Balaguer, 2019.

I, ahora, anàvem destriant algunes característiques de la planta: la seva resiliència, la capacitat de néixer sense haver-la sembrat, de campar lliurement trobant esclotxes de creixement: així, l'accepció de la paraula s'anava transformant fins al punt de reivindicar-nos com a cugules.

Es va resignificar la cugula com un símbol de llibertat de ser.

Accions comunitàries i PLANTaccions

Després d'aquestes primeres trobades n'han tingut lloc moltes més: a les Borges Blanques, Agramunt, Jorba, Rocafort de Queralt, Barberà de la Conca; moltes vegades a l'entorn d'antics safareigs locals, espais també de memòria de dona, on la paraula cugula i les històries cugules han continuat ressonant en els seus diversos significats, distingint-ne matisos. Al seu voltant, sovint, s'hi han esdevingut

una sèrie d'accions comunitàries participatives que espigolen plantes i sabers locals. Han estat proposades d'experimentació simbòlica que han servit per fer intervencions col·lectives als safareigs, amb la intenció de convertir en vivencial aquest nou significat de la paraula cugula.

Un recorregut pel terme, recol·lectant i identificant plantes dels marges i els seus usos i històries, haurà estat la prèvia d'aquestes accions, on els rastres de les paraules es fonen amb l'empremta directa de les plantes per elaborar estampacions sobre tela que configuren una mena d'herbari col·lectiu local, a punt per vestir espais públics de cada poble.

Altres propostes conviden a l'acció de plantar-se, d'ocupar un espai propi, el centre si escau i, en definitiva de ser. Per això es duen a terme unes sembres com una metàfora de posicionament,

Estampació de plantes dels marges sobre teles després de la recol·lecció i identificació. Accions comunitàries a Rocafort de Queralt.

d'ancoratge, d'un locus des d'on esdevenir: plantar-se, decidir un lloc on arrelar, des d'on operar, i resistir si cal. Sembrar llavors i sembrar imaginaris, aprofitant la potència de les llavors com a símil de creixement i transformació. Llavors disposades en

PLANTacció al Museu de la Vida Rural de l'Espluga de Francolí.

Responsabilitat i precaució amb les plantes

forma de lletres. Llavors que en créixer escriuran paraules per tal que germinin noves realitats. Algunes PLANTaccions han format part de programacions de diverses jornades, com les del Festival Natures a l'Alzina de l'Aguda 2022, el Dia Internacional dels Museus al Museu de la Vida Rural de l'Espluga de Francolí i el Mercat del Ram de Vic 2023.

Som cugules

La cugula ens ha connectat entre generacions i ens ha donat l'oportunitat d'entendre'ns en plural, teixint una narrativa comuna. Determinar l'efecte d'allò que ens han dit que som, reconèixer-ho, qüestionar-ho, prendre-ho o desfer-se'n i, si cal, tot alhora. Com a filles, mares, germanes... tenim una història de dona que ens defineix, amb què construïm la nostra identitat. A més, haver nascut en un mateix territori ens agermana, ens fa participants,

“-I què hagués passat si no hi hagués hagut cugula?
- Que no seríem aquí! ”
VEUS CUGULES

PLANTacció al festival Partides (Cambrils)

còmplices d'una mateixa estructura social. Encara que hàgim oblidat el nom, encara que potser no ens hagin dit directament cugules, és un substrat comú del qual som hereves.

Aquest treball vol ser un homenatge a totes les dones cugules. Un agraïment a les que han fet possible les trobades cugules, i en especial a les que han posat la veu al vídeo. Ara, la cugula l'entnem com una planta més entre la biodiversitat del medi natural i que ocupa espais lliures de creixement. Aquí, ser cugula ens empodera, inspirant resiliència i possibilitats en la llibertat de ser. Un impuls per posar la vida al centre.

Núria Costa Balasch. Formada en Economia i Belles Arts. El detonant en la seva pràctica artística es produeix quan desfa el camí des de Barcelona i retorna a Albesa, al paisatge que l'ha vist créixer i al qual pertany. Desplega un procés de treball inspirat en el món vegetal i els sabers de la pagesia. Com una recol·lectora, espigola plantes i històries, posant en valor allò que ha quedat al marge del sistema econòmic, centrant-se especialment en les dones i les herbes no productives.

<https://nuriacostabalasch.com/>

[@nuriacostabalasch](https://www.instagram.com/nuriacostabalasch)